

competence and innovation success // Journal of Business Research" 2004, nr 57. 9. Лундерс М., Фирон Х. Управление снабжением и запасами. Логистика / Пер. с англ. – СПб.: ООО "Издательство Полигон", 1999. – 768 с. 10. Krawiec F. Zarządzanie projektem innowacyjnym produktu i usługi. – Warszawa: Difin, 2000. – 218 s. 11. A. Pomykalski: Zarządzanie innowacjami, PWN, Warszawa - Łódź 2001, s. 122. 12. Кастельс М. Информационная эпоха: Экономика, общество и культура: Пер. с англ. / Под науч. ред. О.И. Шкаратана. – М.: ГУ ВШЭ, 2000. – 608 с. 13. Чухрай Н., Патора Р. Інновації та логістика товарів: Монографія. – Львів: Націон. ун-т "Львівська політехніка", 2001. – 262 с. 14. Okoń-Horodyńska E. Innowacyjność w regionach. Jak zapewnić rozwój gospodarczy // Pomorski Przegląd Gospodarczy". – 2001. – № 1. – s. 26.

УДК 658.011

В.М. Ячменьова

Національна академія природоохоронного та курортного будівництва

ФАКТОРИ ТА МОЖЛИВОСТІ ПІДПРИЄМСТВА, ЯКІ ЗАБЕЗПЕЧУЮТЬ ЙОГО ЕКОНОМІЧНУ СТІЙКІСТЬ

© Ячменьова В.М., 2007

Розглянуто фактори зовнішнього середовища, які впливають на економічну стійкість підприємства. Проаналізовано чинники, які забезпечують економічну стійкість підприємства. Чітко визначено компенсаторні можливості та резерви, їхню роль та місце у економічній стійкості та конкурентоспроможності підприємства.

Ключові слова: економічна стійкість, компенсаторні можливості, резерви підприємства, конкурентоспроможність.

The factors of external environment, which influence on economic stability of enterprise, are considered. Factors which provide economic stability of enterprise are analyses. Compensating possibilities and backlogs, their role and place in economic stability and competitiveness of enterprise are expressly certain.

Keywords: economic firmness, compensating possibilities, backlogs of enterprise, competitiveness.

Постановка проблеми

В умовах ринкової економіки, конкурентоспроможність є великою перевагою будь-якого підприємства. Одним з факторів, що забезпечують конкурентоспроможність підприємства, є економічна стійкість, яка відображає надійність та привабливість підприємства у ринковому середовищі. Саме ринкове середовище дуже мінливе і його фактори здійснюють прямий, непрямий та фоновий вплив на підприємства. Відновити діяльність підприємства у попередніх масштабах можна завдяки компенсаторним можливостям підприємства, тому дослідження принципів та методів виявлення таких можливостей є актуальним.

Аналіз останніх досліджень та публікацій

Проблем виявлення компенсаторних можливостей та методам оцінки резервів підприємства як факторів забезпечення економічної стійкості підприємства стосується багато наукових праць українських та закордонних вчених, таких, як: З.С Варналія [1], Л.И. Воротіна [9], В.А. Висящев, М.С. Казакова, А.С. Поважний [2], А.В. Козаченко, А.Е. Воронкова [3], Г.И. Рузавин, В.Т. Мартинов [4], Б.А. Райзберг [5], И.В. Сергеев [6], В. Геец [8], А. Хоскинг [7], Й. Шумпетер [10] та ін. Незважаючи на це, проблема забезпечення економічної стійкості залишається невирішеною, а

аналіз факторів, які її забезпечують, ведеться тільки з погляду достатності фінансових можливостей, інші фактори, на жаль, не беруться до уваги. Щодо дослідження компенсаторних можливостей, то аналіз здійснюється тільки для малого підприємства. Дослідження ведеться в межах наукової роботи кафедри менеджменту Національної академії природоохоронного та курортного будівництва.

Постановка цілей

Метою роботи є дослідження понятійного апарату економічної стійкості підприємства та факторів зовнішнього середовища, що її забезпечують.

Задля досягнення поставленої мети необхідно розв'язати такі завдання:

- виконати аналіз понятійного апарату економічної стійкості підприємства;
- обґрунтувати принципову різницю між компенсаторними можливостями та спорідненими поняттями стосовно підприємства;
- згрупувати фактори зовнішнього середовища, які потребують наявності компенсаторних можливостей підприємства;
- проаналізувати внутрішні чинники підприємства, які є підґрунтям виникнення компенсаторних можливостей.

Виклад основного матеріалу

Підприємство функціонує в умовах зовнішнього середовища, яке є активним за своєю дією на суб'єкти ринкової економіки, та динамічним за своїм розвитком. Внутрішнє середовище підприємства – це його внутрішній клімат, який або підсилює дію зовнішнього середовища, будучи його вузьким місцем і провідником негативного, або її стан сприяє протидії зовнішньому середовищу, забезпечує стійкість підприємства. За своїми властивостями і ознаками зовнішнє середовище неоднорідне і має дуалістичний характер, тобто, крім позитиву, може створювати кризові ситуації. Криза китайською мовою пишеться двома ієрогліфами, один являє собою "загрозу", інший "можливість". Розглянемо ситуацію, коли зовнішнє середовище є "загрозою" для підприємства, а усунення наслідків загроз можливо завдяки компенсаторним можливостям підприємства. Якщо взаємозв'язок між факторами зовнішнього середовища може бути прямим і непрямим, отже, і їхня дія на підприємство може бути прямою, непрямую або фоновую. Так, наприклад, зміна політики в державі істотно впливає на його економіку, своєю чергою, це або обмежує можливості підприємства, або сприяє його підйому, тут ми бачимо пряму дію економіки і непрямую дію політики. До факторів зовнішнього середовища в Україні належать: політика держави, засоби масової інформації, нормативно-правова база, соціально-економічні фактори, техніка, технологія, конкуренти та форс-мажор. Перераховані фактори можна поділити на три групи. Перша містить політику, засоби масової інформації, нормативно-правову базу, які є основою регуляторної політики і мають сильну фонову дію на діяльність суб'єктів підприємницької діяльності. Друга група містить соціально-економічні фактори, техніку, технологію, оскільки економічний рівень розвитку є визначальним фактором і він неможливий без розвитку ринків техніки і технології. Третя група містить конкурентів і форс-мажор, оскільки це неконтрольовані фактори зовнішнього середовища, і на відміну від решти, не створюють фонову дію.

Детальніше розглянемо кожен з цих факторів, які є невід'ємною часткою макросередовища.

Зміст політичних факторів складається з політичної стабільності, підтримки діяльності підприємств державними установами, міжнаціональних взаємостосунків, рівня злочинності, міждержавних відносин, економічної безпеки на різних рівнях.

До нормативно-правових факторів належать стабільність законодавства, дотримання прав людини, прав власності, прав здійснення підприємницької діяльності, місцеве самоврядування тощо.

Засоби масової інформації, крім свободи слова, є політичним інструментом впливу на діяльність підприємства, який може підтримувати напрям діяльності суб'єктів підприємництва, або стримувати їх. ЗМІ можуть бути трибуною суспільної думки, тобто "п'ятою владою".

Соціально-економічні фактори підрозділяються на дві підгрупи: окремо соціальні та економічні:

- до суто економічних факторів належать структура валового внутрішнього продукту, рівень оподаткування, страхові гарантії, умови регулювання цін, рівень інфляції, стабільність національної валюти, розвиненість банківської системи, стан ринків, ступінь економічної свободи підприємництва тощо.

- до складу соціальних факторів належать умови і рівень життя, рівень освіти, свобода пересування, соціальні гарантії і пільги, рівень розвитку системи охорони здоров'я, рівень освіти, історико-культурні традиції, релігійність тощо.

Технічні та технологічні фактори належать до рівня розвитку фундаментальних і прикладних наук, рівень інформаційних і промислових технологій, рівень розвитку енергетики, транспорту, зв'язку, комунікацій, кліматичні умови, наявність природних ресурсів, відповідно до вимог щодо захисту навколишнього природного середовища тощо.

Конкуренти – це неконтрольований фактор зовнішнього середовища, який складається з ринкової компоненти, сегменту ринку, ринкової ніші, кількісних і якісних показників, рейтингу та позиціонування.

Форс-мажор – непередбачене явище, яке може виникнути внаслідок підприємницької діяльності людини або сукупності факторів зовнішнього середовища.

Підприємства є чутливими до будь-яких змін, які відбуваються в зовнішньому середовищі. Саме тому, що вплив такого середовища є істотним, результати діяльності і рівень життєздатності підприємств значно варіюються. Безперечно, вплив зовнішнього середовища на діяльність підприємств може бути як позитивним, так і негативним, але, на жаль, позитивний вплив здебільшого існує лише теоретично. Практична діяльність таких підприємств відчуває значний негативний вплив зовнішнього середовища на свою діяльність. Всі перераховані фактори за своєю суттю та ступенем впливу на діяльність підприємства є фоновими. До негативних належать: зниження конкурентоспроможності, економічної стійкості, банкрутства або кризового становища тощо. Протистояти негативним факторам зовнішнього середовища можливо, якщо виявити і своєчасно задіяти компенсаторні можливості підприємства.

Під компенсаторними можливостями розуміють можливості підприємства за певний період самостійно або з урахуванням зовнішньої підтримки відновити масштаб своєї діяльності до рівня, який передував подіям, що послужили причиною її порушення в тому або іншому ступені. Розвиток компенсаторних можливостей сприяє безперервній життєдіяльності підприємства впродовж довгострокового періоду [3].

Розглядаючи компенсаторні можливості, зупинимось на значенні самого слова "компенсаторні". У його значення можуть бути закладені особисті лексичні основи, що породжують і різне тлумачення цього терміна. Так, розглядаючи компенсаторні можливості як похідну від лат. *compensatio* — врівноважувати, необхідно розуміти під такими сукупність заходів, спрямованих на відшкодування втрат, витрат, збитків, що виникли під час виробничо-господарської діяльності підприємства. Але такий підхід, використовуваний підприємством як під час звичного функціонування, так і в екстремальних обставинах, достатньо широковідомий в науці і практичній діяльності як система захисних механізмів ризику і тому не може повністю ототожнюватися з компенсаторними можливостями. Такий підхід – вузький, однобокий і характеризує, як правило, тільки короткостроковий період діяльності підприємства.

Ще одного ототожнення компенсаторних можливостей не можна оминати — з терміном "компенсація", значення якого зводиться до уявлення про винагороду або відшкодування втрат. Єдина науково-термінологічна асоціація, допустима у такому разі, існує з технічним терміном компенсатор (compensator) як способом становлення чого-небудь втраченого.

Дуже часто до компенсаторних можливостей помилково прирівнюють резерви підприємства. Різниця полягає в тому, що резерви — це теж можливості, але вони спрямовані на підвищення вже досягнутого рівня виробництва, а компенсаторні можливості спрямовані на відновлення обсягів виробництва. Для сучасних підприємств важливо не тільки відновити свою діяльність, яку було порушено внаслідок дії факторів зовнішнього середовища, тобто масштаби виробництва, а і надалі розвиватися у жорстких умовах ринкової економіки.

Суть компенсаторних можливостей така:

По-перше, компенсаторними можливостями володіють всі господарюючі суб'єкти, оскільки вони належать до розряду їхніх потенційних можливостей.

По-друге, компенсаторні можливості підприємства можуть виступати як чинник стратегічного розвитку або довгострокового резерву, який може бути не задіяним ніколи.

По-третє, допускається, що компенсаторні можливості, будучи за своєю природою потенційними, можуть бути у спокої, бути активними і пасивно розвиватися.

Тому три базові стани компенсаторних можливостей можна розкрити так:

стан спокою — оснований на відсутності потреби підприємства в екстремому використуванні їх у діяльності підприємства;

стан активізації — розраховано на екстрене введення під час компенсаторних можливостей для отримання прогнозованих результатів за короткий проміжок часу;

пасивний розвиток — припускає нарощування потенціалу компенсаторних можливостей, який є безперервним джерелом життєдіяльності підприємств впродовж тривалого періоду.

Дослідження зовнішнього середовища є необхідним під час розвитку компенсаторних можливостей підприємств. Роль цього дослідження є визначною, що пояснюється декількома причинами.

По-перше, невідповідність підприємств вимогам контрагентів зовнішнього середовища здебільшого зумовлює появу і розвиток кризових явищ.

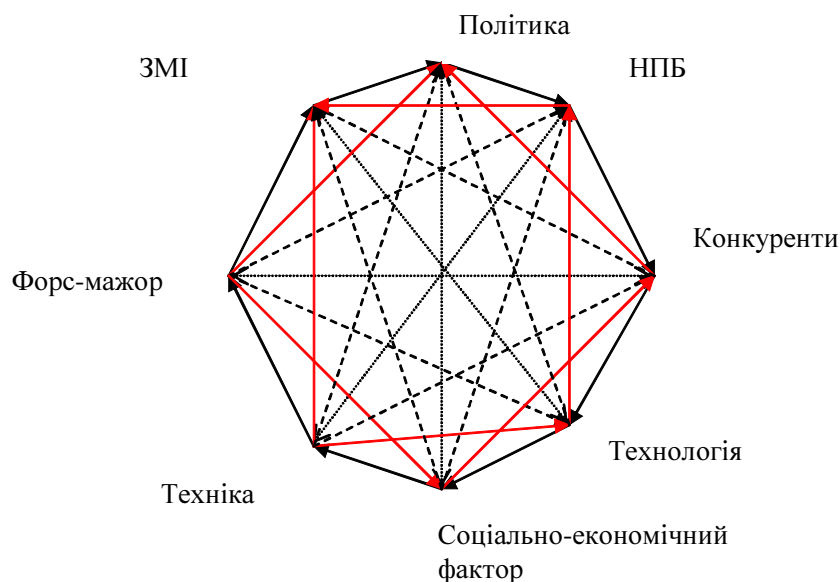
По-друге, стан і напрями розвитку зовнішнього середовища, до певної міри, визначають можливості підприємства щодо локалізації кризи і виходу з нього за допомогою активізації їхніх компенсаторних можливостей.

По-третє, використання і розвиток компенсаторних можливостей повинні відповідати стану зовнішнього середовища.

По-четверте, "ворота" у зовнішнє середовище повинні відкриватися у міру розвитку компенсаторних можливостей, а "вхід" повинен бути таким, щоб зовнішній вплив не руйнував цілісності руху ресурсів підприємства, як основи його компенсаторних можливостей, подібно тому, як психологічний захист, залежний від внутрішнього потенціалу людини, рятує його від інформаційного перевантаження або агресії.

В сучасній економічній літературі зовнішнє середовище розглядається як складна багатофакторна система, загальний вигляд якої надано на рисунку.

Можливості визначають межу доцільності існування підприємства, тобто той рівень, з якого підприємству доцільно почати здійснення своєї діяльності. Можливостями визначається і потенційний (або початковий) рівень компенсаторних можливостей підприємств.

Складові зовнішнього середовища

Оптимізація граничних значень доцільності сприяє правильній побудові бізнес-системи підприємства, позиціонування його в бізнес-просторі і розвиток його компенсаторних можливостей.

Стратегічна зона господарювання, з якої підприємство черпає матеріальні, трудові, фінансові, інформаційні ресурси, технології виробництва управління, а також матеріальний, нематеріальний і інтелектуальний капітал, складається як під впливом науково-технічного прогресу, сил внутрішньої та міжгалузевої конкуренції, так і під впливом внутрішньої структури самого підприємства.

Загальне макросередовище переважно не має специфічного характеру, застосовного до окремо взятого підприємства, але ступінь впливу стану загального макросередовища на окремі підприємства може бути різним. Це пояснюється як відмінностями в галузі діяльності, так і в потенціалі самого підприємства. Таке макросередовище визначає загальні умови діяльності підприємств, атмосферу їхньої діяльності і опосередковано впливає на внутрішні чинники, а, отже, і на розвиток підприємства взагалі і його компенсаторних можливостей зокрема [4].

Виробничі чинники, як правило, пов'язані з обсягами виробництва, ресурсним, кадровим і організаційно-технічним забезпеченням, а також — якісними параметрами продукції, її асортиментом, структурою тощо.

Чинники комерційного характеру є своєрідним трампліном для дії чинників фінансового характеру.

Серед фінансових чинників особливо виділяють структурні і виконавчі. Дія структурних чинників припускає економію на масштабі виробництва, використання кривої досвіду, технологічні вимоги, інтенсивність капіталовкладень, широту товарного асортименту, сумісне використання можливостей різними виробничими одиницями усередині підприємства.

До виконавчих чинників, що впливають на рівень витрат, можна зарахувати ступінь відкритості робочої сили для постійного вдосконалення, позиції персоналу і організаційні можливості підприємства щодо забезпеченню якості кінцевої продукції і виробничого процесу.

Психологічні чинники — це важливий важіль коректування і уникнення будь-яких конфліктів на підприємствах малого бізнесу, зокрема — конфлікту інтересів. Внутрішні чинники виконують неабияку роль при активізації компенсаторних можливостей підприємств.

Узагальнюючи всі наведені вище класифікаційні ознаки чинників, «що діють на діяльність підприємств малого бізнесу, не можна не погодитися з думкою Е.Г. Кошельової [11], що всі ці чинники в періодичній і науковій літературі систематизовані:

- за рівнем впливу (чинники макро- і мікросередовища);
- за характером впливу (фінансово-економічні, організаційно-правові, соціально-психологічні);
- залежністю від ступеня дії (прямі і непрямі);
- залежно від ролі чинників у створенні підприємницького клімату (стимулюючі і стримуючі).

Не менш цікавою є класифікація чинників Г.В. Казаченко та А.Е. Воронкової [3], де розкрито ознаки класифікації та групи факторів серед яких є, відповідно:

- за рівнем впливу (прямого та непрямого впливу);
- за рівнем негативності (високого та низького рівня);
- за рівнем контрольованості (контрольовані та неконтрольовані);
- за швидкістю розвитку компенсаторних можливостей (високошвидкісні та помірно швидкісні);
- за часовим горизонтом розвитку (використання компенсаторних можливостей у короткостроковому чи довгостроковому періоді).

Отже, різноманітність чинників, що впливають на діяльність підприємств, настільки велика, що підприємства не встигають уникнути "впливу" від їхньої дії або швидко реагувати на них, ризикують призупинити свій розвиток. Вплив будь-якого з охарактеризованих чинників зумовлює необхідність розвивати компенсаторні можливості, оскільки вплив таких чинників має "негативний заряд енергії".

Висновки

По-перше, багато вчених приділяють увагу компенсаторним можливостям, кожен з них має свій підхід щодо джерел їхнього формування, якісного та кількісного складу.

По-друге, велике значення має зовнішнє середовище, з його попарними факторами та динамічними змінами, які потребують від підприємств постійної уваги та оперативної активізації своїх можливостей.

По-третє, важливим є аналіз внутрішнього потенціалу підприємства як джерела компенсаторних можливостей, але не можна плутати поняття "компенсаторні можливості" та "резерви підприємства", тому що:

- компенсаторні можливості – це інструмент відновлення діяльності підприємства в масштабах попереднього господарювання;
- резерви – це інструмент підвищення фінансово-господарських показників порівняно з показниками, яких досягли у поточному періоді або у попередньому.

Перспективи подальших досліджень

В умовах ринкової економіки економічна стійкість як фактор конкурентоспроможності підприємства є важливою. Тому пошук та дослідження джерел економічної стійкості таких як компенсаторні можливості, є перспективними в сучасних умовах господарювання. Крім того, подальші дослідження варто продовжувати в напрямку розроблення методики оцінки компенсаторних можливостей підприємства.

1. Варналій З.С. Мале підприємництво: основи теорії та практики. – К.: Інститут приватного права і підприємництва АПрН України, 1997. – 34 с. 2. Висяцев В.А., Казакова М.С., Поважний А.С. Активізація підприємництва як домінанта антикризисного управління // Менеджер: Вісник Донецьк. держ. акад. управління. – 1999. – №1. – С. 18–25. 3. Козаченко Г.В., Воронкова А.Е., Медяник В.Ю., Назаров В.В. Малий бізнес: стійкість та компенсаторні можливості. Монографія. – К.: Лібра, 2003. – 328 с. 4. Рузавин Г.И., Мартынов В.Т. Курс

рыночной экономики. М.: Банки и биржи, ЮНИТИ, 1994. – 319 с. 5. Райзберг Б.А. Рыночная экономика: Учебник. – М.: 1995. – С. 165–171. 6. Сергеев И.В. Экономика предприятия. М.: Финансы и статистика, 1997. – 284 с. 7. Хоскин А. Основы предпринимательства. – М.: Международные отношения, 1993. – 350 с. 8. Геец В. Социогуманитарные составляющие перспектив перехода к социально ориентированной экономике в Украине// Экономика Украины. 2000. – №1. – С. 4–11. 9. Вороти́на Л.І. Розвиток підприємництва в економіці України // Вісник Київськ. ун-ту. Сер. Економіка. – К., 1994. Вип. 1. – С. 40–51. 10. Шумпетер Й. Теория экономического развития: исследование предпринимательской прибыли, капитала, кредита, процента и цикла конъюнктуры. – М.: Прогресс, 1982. – 199 с. 11. Кошелева Е.Г. Синергетический аспект развития малого бизнеса//Теорія та практика управління у трансформаційний період: Тези доп. всеук. наук.-практ.конф. – Т.1 Теоретико-методологічні аспекти трансформаційних процесів управління. Форми і методи держ. управління. – Донецьк: ІЕП НАНУ, 2001. – С. 305–308.